

О. Я. Стойко, к. е. н., доцент,
кафедра фінансів і кредиту

КАПІТАЛІЗАЦІЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РАХУНОК КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ

Постановка проблеми. Проблемою вітчизняних аграрних підприємств є те, що, з одного боку, низький рівень їх капіталізації обмежує можливості їх розвитку, а з іншого – не залучаються додаткові кредитні ресурси для підвищення рівня капіталізації підприємств аграрного сектора. Можливості для залучення інвестиційних ресурсів у аграрний сектор на засадах кредиту є суттєво обмеженими, враховуючи ризиковий характер аграрного виробництва, низький рівень його прибутковості та нестачу ліквідного забезпечення у багатьох аграрних підприємств.

Показники ефективності кредитування українського аграрного сектору знаходяться на дуже низькому рівні порівняно з аналогічними показниками США (вітчизняна аграрна сфера одержує у 15 разів менше кредитних ресурсів у розрахунку на одиницю виготовленої валової аграрної продукції; у 24 рази менше отримує кредитів на 1 га землі сільськогосподарського призначення, ніж аграрні підприємства США) [1]. За підрахунками інвестиційного фонду «European Fund for Southeast Europe», український аграрна сфера недоотримує кредитних ресурсів на суму 8,7 млрд дол. США, при цьому загальний попит на аграрні кредити в Україні, за підрахунками експертів, сягає 12,0 млрд дол. США [2]. У зв'язку з цим виникає потреба у виявленні причин, що стримують розвиток кредитування вітчизняних аграрних підприємств, та розробки напрямів його активізації для підвищення рівня капіталізації підприємств аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми капіталізації аграрних підприємств в умовах ринкової трансформації аграрної сфери є предметом досліджень багатьох вітчизняних вчених. Вагомий внесок у їх розробку зробили такі науковці, як: В. Г. Андрійчук, М. Я. Дем'яненко, Л. В. Козак, М. А. Козоріз, Ю. Я. Лузан, Ю. О. Нестерчук, О. А. Нужна, С. В. Рибалко, П. Т. Саблук, Ю. В. Улянич, М. Й. Хорунжий, В. В. Юрчишин, В. Л. Янчевський та ін. Однак, деякі питання теорії і практики капіталізації аграрного сектора ще недостатньо вивчені і вимагають поглибленого дослідження. До них насамперед належить обґрунтування процесу нагромадження капіталу аграрних підприємств шляхом залучення кредитних ресурсів.

Метою дослідження є вивчення проблем капіталізації підприємств аграрної сфери за рахунок кредитних ресурсів і розробка науково-практичних рекомендацій щодо їх розв'язання.

Результати дослідження. Формування капіталу аграрних підприємств відбувається за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел. Потенційним джерелом нагромадження капіталу аграрних підприємств є капіталізація їх власних доходів, за рахунок якої відбувається трансформація прибутку у додатковий капітал. Однак, значна частка вітчизняних аграрних підприємств не в змозі забезпечувати відтворення власного виробництва через його збитковість, а рівень рентабельності деяких, навіть і прибуткових підприємств, не можна назвати відтворювальним. Так, частка збиткових господарств у загальному їх обсязі у 2011 р. становить 16,5 %, у 2012 р. – 21,4 %, у 2013 р. – 19,0 %, у 2014 р. – 15,3 %, у 2015 р. – 11,1 % [3, 4]. Водночас при досягнутій рентабельності сільськогосподарського виробництва на рівні 21,1 % у 2010 р., 27,0 % у 2011 р., 20,5 % у 2012 р., 11,2 % у 2013 р., 25,8 % у 2014 р. (дані за 2015 р. відсутні) [5] сільськогосподарські підприємства змушені працювати практично лише на покриття процентів за банківськими кредитами.

Враховуючи неможливість забезпечувати задану потребу в капіталі за рахунок власних доходів, аграрні підприємства змушені залучати кредити комерційних банків і використовувати інструменти лізингу. Залучення позикових коштів, з одного боку, може призвести до часткової втрати економічної самостійності аграрних підприємств, а з іншого – забезпечить зростання обсягів їх господарської діяльності завдяки можливості придбання необхідних додаткових виробничих активів [6, с. 313]. Аграрне виробництво є кредитомісткою галуззю і її функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах практично неможливе. Це зумовлено специфікою галузі: сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого процесу, істотною залежністю від природно-кліматичних умов і застарілою матеріально-технічною базою, високою капіталомісткістю і порівняно низькою фондівдачею, нерівномірним рухом оборотних коштів і нестачею вільних фінансових ресурсів.

Значення кредитів у фінансуванні аграрних товаровиробників, як свідчить зарубіжний досвід, особливо збільшилось в 60-70 роки ХХ століття і в деяких західноєвропейських країнах їх частка в аграрному капіталі наблизилась до 50 %. До країн з найбільшою часткою позикового капіталу в основному капіталі аграрного виробництва належать такі країни як: Англія та Німеччина – близько 50 %, Франція – понад 40 %, Італія та Бельгія – понад 30 %. Загалом у країнах

Європейського Союзу 40 % господарств повністю залежать від залучення позичкових коштів і лише 25 % фермерських господарств обходиться без банківських кредитів [7, 8]. Банківське кредитування у системі фінансової підтримки вітчизняного аграрного виробництва наразі забезпечує 25-26 % фінансових ресурсів і знаходиться на другому місці після внутрішнього самофінансування, що становить 56-57 %, 12 % – це особисті заощадження фермерських господарств і 5 % дають кошти постачальників ресурсів та переробних підприємств [9].

Попри важливе значення кредитування на розвиток аграрного виробництва, банківське кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні вітчизняного аграрного виробництва. Так, частка кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам, у загальному кредитному портфелі українських банків у 2014 р. становила 7,1 %, а питома вага сільськогосподарського виробництва в загальному обсязі ВВП країни – 16,0 % [10, с. 99]. Така структура кредитного портфеля вітчизняних комерційних банків, на нашу думку, свідчить про розрив між інтересами комерційних банків і потребами в кредитуванні аграрної сфери України.

Банківське кредитування для вітчизняних аграрних підприємств є найпоширенішим, але аж ніяк не найдешевшим способом залучення фінансових ресурсів. Переважна частина підприємств аграрної галузі на сьогодні не має доступу до банківських кредитів. Це пояснюється як високими відсотковими ставками, так і низькою кредитоспроможністю виробників аграрної продукції. Так, процентні ставки, під які залучалися кредити підприємствами АПК у 2015 р. у національній валюті, коливалися в межах 14,4–35,0 %, в іноземній валюті – 10,0–19,1 % річних. При цьому, за даними НБУ, за грудень 2015 р. розмір ставки кредиту для суб'єктів сільського господарства становив 20,2 %, що вище порівняно з середньою ставкою за галузями економіки (17,7 %), промисловістю (17,1 %) та торгівлею (18,4 %), [11]. До 2014 р. кількість комерційних банків, які кредитували аграрних товаровиробників, обчислювалася десятками, в 2014-2015 рр. на ринку активно продовжують діяльність лише кілька банків, які зробили ставку на довгострокову побудову бізнесу в цій галузі – наприклад, такі як АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «ПУМБ», АТ «ПроКредит Банк». Така ситуація склалась у результаті введення у 2014–2015 рр. тимчасової адміністрації в ряді банків, які раніше займалися агрокредитуванням (ПАТ «Ві-Ей-Бі Банк»), банкрутства кількох великих позичальників (агрохолдинги «Мрія», «ТАКО», «АгроТон»), а також спекуляції з оподаткуванням аграрних виробників (відшкодування експортного

ПДВ, збільшення ставки фіксованого сільськогосподарського податку, перемови з МВФ з приводу можливого скасування пільгового режиму оподаткування ПДВ тощо).

Сезонність і ризикованість аграрного бізнесу, низький рівень банківської ліквідності і політичні процеси в нашій державі обумовлювали консервативну політику кредитування аграрної галузі в останні роки, а також підвищені вимоги до позичальників і застав. У 2014–2015 рр. комерційні банки з вітчизняним капіталом страждають від відсутності ліквідності, комерційним банкам із іноземним капіталом перекриті ліміти з боку материнських компаній через ризики на вітчизняному аграрному ринку, а банки російського походження з цілком зрозумілих причин не поспішають нарощувати свої кредитні портфелі та інвестувати вільні кошти в економіку України [12]. У результаті традиційне банківське кредитування, яке розглядається в інших державах світу як основний інструмент фінансування потреб аграрних товаровиробників, в Україні застосовується в недостатніх обсягах.

Активізація банківського кредитування потребує подальшого удосконалення нормативно-правової бази з питань банківського кредитування; спрощення процедури одержання банківського кредиту для аграрних підприємств; відновлення й удосконалення механізму здешевлення кредитів аграрним підприємствам; застосування економічних стимулів до комерційних банків, які кредитують аграрний сектор економіки; застосування нових форм гарантування банківського кредитування, стимулювання розвитку страхування майна, фінансових і підприємницьких ризиків в аграрній сфері тощо.

Важливим чинником оздоровлення та альтернативним напрямом капіталізації аграрних підприємств виступає лізинг. В Україні існують реальні можливості для ефективного застосування аграрного лізингу, але для виробників сільськогосподарської продукції сучасний стан функціонування лізингового ринку характеризується ще несприятливими умовами щодо отримання необхідних матеріально-технічних засобів для ведення господарської діяльності. Саме через неспроможність більшості комерційних лізингових компаній скласти достойну конкуренцію комерційним банкам пояснюється унеможливлення здешевлення лізингових операцій порівняно з банківськими кредитами. Відтак вітчизняні аграрні підприємства, користуючись лізингом, повинні сплатити достатньо високі суми авансу й лізингових послуг, а також забезпечити додаткову заставу до об'єкта лізингу [13, с. 75]. Упродовж останніх років використання лізингу в сільськогосподарській сфері України має двояку тенденцію.

З одного боку, вартість фінансових договорів лізингу у сільському господарстві у 2015 р. проти 2014 р. зменшилась на 40,9 %, а з іншого – їх частка у загальному підсумку збільшилась із 19,2 % у 2014 р. до 31,3 % у 2015 р. Це свідчить про позитивні тенденції поліпшення виробничо-технічного потенціалу та інвестиційно-інноваційний розвиток АПК регіонів на тлі загальної негативної тенденції лізингового ринку в Україні [14, с. 65].

Характер діючих лізингових договорів вказує на перевагу таких видів обладнання лізингу, як техніка, машини та устаткування сільськогосподарського призначення. Водночас спостерігається переважне фінансування лізингових операцій, в т. ч. лізингових операцій з аграрними підприємствами, за рахунок позичкових коштів, зокрема банківських кредитів. Поясненням такої тенденції є тісна співпраця комерційних банків і лізингових компаній. Так, серед лідерів на вітчизняному ринку лізингових послуг зустрічаються лізингові компанії як асоційовані юридичні особи щодо комерційних банків – ТОВ «Райфайзен Лізинг Аваль», ТОВ «VAB Лізинг», ТОВ «ОТП Лізинг», ТОВ «ВТБ Лізинг Україна», ТОВ «ІНГ Лізинг Україна», ТОВ «УніКредит Лізинг» та ін. [15]. Окрім того, перевагами такої взаємодії є можливість залучення пільгових банківських кредитів лізинговою компанією, управління ліквідністю, комплексна оцінка справжньої платоспроможності лізингоодержувача, спільний ризик-менеджмент, збільшення клієнтської бази та нарощування кредитно-інвестиційного портфеля тощо [16].

Незважаючи на позитивну динаміку, лізингові операції не набули належного поширення у вітчизняній аграрній сфері. За експертними оцінками, лізинговими технологіями користуються не більше 3,0 % агроформувачів, тоді як у розвинених країнах за лізингом надходить 90,0 % промислового обладнання, а обсяги інвестицій за ними становлять до 30,0 % [17]. Активізація лізингової діяльності у сфері сільського господарства, на наш погляд, стримується такими чинниками: недосконалістю законодавчої бази; відсутністю системи оподаткування, яка б стимулювала бізнес; низькою платоспроможністю вітчизняних сільськогосподарських підприємств, їх неспроможністю своєчасно та у повному обсязі сплачувати лізингові платежі; різні конкурентні можливості суб'єктів ринку лізингових послуг (із монопольним становищем лізингодавців); високою вартістю лізингових угод; відсутністю доступу до довгострокового фінансування; психологічною неготовністю керівників і спеціалістів агроформувачів до використання лізингу тощо.

Економічні взаємовідносини між аграрними товаровиробниками й лізинговими компаніями будуються, переважно, на принципах монополії і не враховують об'єктивних економічних законів та інтересів аграрних товаровиробників. Вони носять дискримінаційний, а не стимулюючий характер, у результаті чого не всі учасники лізингових послуг мають рівні можливості для конкуренції. Так, лізингові компанії державної форми власності для збільшення прибутку встановлюють вищу ціну на сільськогосподарську техніку та обладнання. При цьому розмір платежів за лізингом для лізингодержувача значно збільшується. Крім цього, державні лізингові компанії як монополісти на ринку лізингових послуг, використовуючи безвідсоткові бюджетні кошти, мають можливість диктувати свої вимоги, надаючи сільськогосподарську техніку у лізинг за низькими відсотковими ставками. Приватні ж лізингові компанії таких можливостей не мають.

В умовах загострення економічної та політичної ситуації в країні, погіршення доступу до кредитних ресурсів (що є основним джерелом фінансування лізингових операцій), падіння платоспроможності сільськогосподарських підприємств, призупинення інвестиційних проектів у аграрну галузь у найближчі роки можна очікувати значного скорочення обсягів лізингового кредитування та призупинення зростання лізингового ринку. Проте, в структурі капітальних інвестицій частка агролізингу може вирости за рахунок обмеження обсягів банківського кредитування підприємств аграрної сфери.

Для подальшої активізації розвитку лізингу в аграрній галузі необхідно удосконалити нормативно-правову базу щодо лізингових операцій, зокрема у частині запровадження інституту міжнародного лізингу, створення сприятливіших умов оподаткування, кредитування, амортизації; забезпечити функціонування на ринку одночасно державних та приватних лізингових операторів, що сприятиме безперервному процесу оновлення основних засобів у господарствах із різним рівнем прибутку; диверсифікувати джерела фінансування лізингу, поряд із державним нарощувати обсяги приватного капіталу; збільшувати фінансування програм часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки та заходів із фінансового лізингу вітчизняної сільськогосподарської техніки; реформувати систему державної підтримки технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників через механізм компенсації вартості об'єкта лізингу; запровадити механізм надання податкових пільг щодо операцій з міжнародного лізингу для ввезення на територію України високотехнологічного устаткування; запровадити механізм страхуван-

ня фінансових ризиків, що сприятиме мінімізації ризиків агролізингової операції.

Висновки. Значна кількість вітчизняних аграрних підприємств не спроможна забезпечити задану потребу в капіталі за рахунок капіталізації власних доходів через збитковість та низьку рентабельність господарювання. У таких умовах об'єктивно виникає необхідність створення сприятливих умов для активізації залучення кредитних ресурсів, без участі яких аграрні підприємства не можуть ефективно працювати. Залучення позикового капіталу дозволить аграрним підприємствам суттєво розширити обсяги виробничо-господарської діяльності, забезпечити ефективне використання власного капіталу, оновити матеріально-технічну базу та ін.

Список використаних джерел

1. Бабич Ю. А. Кредитування аграрного сектора економіки у розвинутих країнах світу / Ю. А. Бабич // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 155–162.
2. European Fund for Southeast Europe. Potential for Agricultural Finance in Ukraine [Electronic resource] // EFSE. – Mode of access : <http://www.efse.lu>.
3. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» 2014-2015 рр. [Електронний ресурс] // Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
4. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://uga-port.org.ua/sites/default/files/bl_oepv_12.pdf.
5. Зведені показники сільського господарства [Електронний ресурс] // Ukrstat.org – публікація документів Державної Служби Статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/trv_sgp_u.html.
6. Янчевський В. Л. Аналіз фінансових ресурсів капіталізації аграрних підприємств / В. Л. Янчевський // Вісник ЖНАЕУ. – 2012. – № 1(2). – С. 311–319.
7. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства [Электронный ресурс] / М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2010. – № 4. –

Режим доступа : http://www.creditcoop.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=108:agroppractice&.

8. Содома Р. І. Кредитна підтримка банками сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / Р. І. Содома // Облік і фінанси АПК. – Режим доступу : <http://magazine.faa.org.ua/content/view/1161/35/>.

9. Кредитование аграрного сектора [Електронний ресурс] // Газета «Экономические известия». – Режим доступа : <http://www.eizvestia.com/tag/apk>.

10. Стойко О. Я. Кредитне забезпечення підприємств аграрного сектора економіки / О. Я. Стойко // Фінансова політика в аграрному секторі економіки : стан та перспективи : монографія / [І. В. Абрамова, О. М. Віленчук, Д. І. Дема та ін.]; за ред. проф. Д. І. Деми. – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 82-152.

11. Маслак Н., Маслак О. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Н. Маслак, О. Маслак // Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com.ua/finansove-zabezpechennya-silskogospodarskih-pidpriemstv>.

12. Ведення аграрного бізнесу в Україні [Електронний ресурс] // Український клуб аграрного бізнесу. – Режим доступу : http://ucab.ua/files/Survey/Doing/Doing_2015_ukr_web.pdf.

13. Бурковська А. В. Стан і перспективи лізингової діяльності в сільському господарстві України / А. В. Бурковська, І. Д. Бурковський, Т. І. Лункіна // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 72–77.

14. Дергалюк М. О. Аналіз лізингу як інструменту відновлення виробничо-технічного потенціалу АПК регіонів / М. О. Дергалюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 18. – С. 62–65.

15. Возна Л. Б. Регулювання кредитної структури та удосконалення механізму її функціонування в аграрній сфері України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Л. Б. Возна. – Львів, 2014. – 223 с.

16. Сисоєва Л. Ю. Взаємодія лізингових компаній з банківськими установами щодо інвестиційного забезпечення відтворення економіки / Л. Ю. Сисоєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4 (107). – С. 96–100.

17. Головчук А. Ф. Агролізинг як механізм реалізації державної інвестиційної політики / А. Ф. Головчук, О. О. Непочатенко // Зб. наук. пр. Уманського нац. ун. садівництва. – 2010. – Вип. 74, ч. 2 : Економіка. – С. 7–16.